

legéből is következően: az életútra koncentrált. Azt azonban mindenképpen elérte, sőt jórészt túl is teljesítette, amit eredeti célkitűzéseként így határozott meg: „Ha összegezésre, de igazából még elemzésekre sem vállalkozhattam, legalább arra törekedtem, hogy ne gyántsak skatulyákat... Ab-

ban viszont talán nem joggal tanul bírom, hogy majd avatottabb érték — akár még e kis könyv anyagát is értékesítve — árnyaltos monográfiákban rajzolják meg, a nemzeti tudat hasznára, egy igaz emberségű, jelentős költő pályaképét.”

BOSNYÁK István

A KÖZÖSSÉGI LÉT PEREMÉN

Munkácsi Miklós: *A fattyú*. Magvető, Budapest, 1976

A fattyú című regény hőseivel Munkácsi Miklós az újabb magyar próza egyik legérdekesebb figuráját teremtette meg. Ez regényének már csak azért is figyelemreméltó mozzanata, mert a modern technikák a súlypontot a prózai láttatás más módozataira helyezik, és az alakformálás gyakran másodlagos szereppel bír. Ezekből a tendenciáktól eltérően Munkácsi olyképpen formálja meg hőst és úgy állítja a regényvilág középpontjába, hogy az alakjával, magatartásával, az őt környező világhoz való viszonyával a választott életkörnek, léthelyzetnek és társadalmi szituációnak nemcsak megjelenítőjévé, hanem bizonyos értelemben bírálóvá is válik. A túlzott pszichologizálás veszélyének elkerülésével mindaz, ami egy jellem, emberi személyiség kialakulását valamint útjának irányait befolyásolja, magán a hős, Ágh Ábel alakján keresztül nyer ábrázolást. Hogy ez a közvetett ábrázolásmód mégsem torkollik idejétmúlt lélektani boncolgatásba, mindenekelőtt az ironikus, groteszk megjelenítésből ered. Hasonlóképpen a regénynek minden olyan szakaszában, amelyben a regényíró, sőt maga a hős is, kívülről látja, láttatja a tényeket, tehát megtartja az objektív narrációból eredő távolságot, az ironia is kifogástalanul funkcionál. Annál zavaróbb, amikor az elbeszélésbe szervesen reflexió, retorikus passzusok ékelődnek.

Mindez nem mond ellent annak a tételünknek, hogy *A fattyúnak* nemcsak főhőse, hanem létrejöttének alapeszköze Ágh Ábel figurája. A regényben létrehozott értékek legmaradandóbb köre az, amely alakjának megformálásához kötődik, s ezen a már említett negatívum, a szerkezeti kohéziót szükségtelenül lazító betoldások sem változtatnak. Az a sáv, amelyen a regény nyomon követi Ágh Ábelt, egy vidéki üzem műhelyétől a pesti külváros kocsmáin keresztül a katonaságig, illetve a börtönig terjed. Ábel valahány szituációban, akár a brigádvezető és az üzemi vezetőség önkényeskedésének kiszolgáltatott gépmunkásként, akár munkakerülők és alkoholisták között züllő csavargóként, büntetését töltő elítelt-

ként vagy szolgálatát töltő katonaként, ilyen vagy olyan módon a közösségi lét peremszféráira kerül. A kívülállás, kívülrekedés állapotát teszi hangsúlyossá, már-már sorsszerűvé a fattyúság is. A regénynek van néhány olyan fordulata, amikor úgy tűnik, Ábel önmaga felelős katasztrófáért, s ő a hibás azért, amiért képtelen megtalálni helyét a társadalmi közösségben. Ha így lenne, a regény alapkoncepcióját kellene tévesnek ítélnünk. Ábel alakja azonban éppen azért vállalható alkati különbségén, furcsa egyéniségén túl a regényből kinövő figurává, mert a regény nem riadt vissza attól, hogy Ábelt a maga ellentmondásaival, dilemmáival együtt ragadja meg, de attól sem, hogy érzékeltesse azokat a korántsem szubjektív tényezőket, amelyek hozzájárultak kívülrekedéséhez, bukásaihoz.

Ábelnek létformája a beatnikes vagánykodás, nihilizmus, a kamaszos szemtelenkedés, szókimondás, a társadalmi normákat, tekintélyeket, hierarchiákat megvető magatartás, a nonkonformizmus s a belőle eredő következmények feltétlen vállalása. Mindez azonban korántsem magyarázza, értelmezi léthelyzetét, hanem ellenkezőleg: ezek a megnyilvánulások kivétel nélkül a sztereotíp viselkedésformák, a korlátozott lehetőségek elleni lázadás módjai, és az adott helyzet elviselését lehetővé tevő védekezési mechanizmus elemeiként funkcionálnak. Ábel önként hagyja ott munkahelyét, de kilépését a vállalati vezetőkkel való konfliktusa előzi meg: ő az egyetlen, aki szabálytalanságait nyíltan ki meri mondani. Kimondás vagy beletörődés, lázadás vagy belenyugvás azok a lehetőségek, amelyek között választhat, s Ábel nemcsak munkásként, hanem minden más esetben is az előbbit választja. *„Elviselni, (. . .) az nekem nem megy. Végigrohanni, végigrobotolni, átharcolni — azt igen! De elviselni én nem tudok két évet. Ahhoz túl hosszú.”* (206. p.) — mondja az őrzető katonának.

Ábel különöködésénél is lényegesebb vonása a tiltakozás, a meg nem alkuvás, hisz azok a lehetőségek, amelyeket számára a társadalom felkínál, ilyen vagy olyan formában a *nem-éléssel* egyenlők. Morális szempontból nem vitás, hogy a munkásvilág felcserélése az alkoholistakéval némiképpen a bukással, a kudarccal egyenlő, de az sem vitás, hogy a megalkuvás és az önként vállalt száműzetés között melyik megoldás a „morálisabb”. Ábel döntései, elhatározásai, vállalásai mögött mindvégig egy tudatos egyéniség áll, s az adott környezetben ez a vonás is sajátosnak, nem megszokottnak tűnik.

Mint már említettük, az ironia képezi azt a szubsztanciát a regényben, amely nemcsak a regényvilág megszerkesztésében és Ábel alakjának létrehozásában játszik döntő szerepet, hanem azoknak a relációknak a konstituálásában is, amelyek e kettőt összekapcsolják. Úgy tűnik azonban, hogy éppen ezen a másik síkon nem problémamentes a regény. A diszharmónia egyik oka, hogy azok az erők, amelyek az anyag ironikus kezelésével egyidőben az eszméltetés, tudatosítás irányába hatnak, szinte

csak Ábel megformálásakor működnek kifogástalanul. Az Ábelt körülvevő emberi panorámából ezért nem válnak ki határozott körvonalak, s ezért nem tömörül az őt körülvevő világ a maga zűlált viszonyrendszerével társadalmi panorámává. Fura alakok, a teljes zűllés szélén álló különöncök mozognak itt, akikből a regény nem bont ki semmilyen általánosabb jelentésrendszert.

A regényanyag kompozíciós elrendezése egészen sajátos; ugrások, törések bontják meg a linearitást, levélszövegek és közvetlenül elbeszéltek részek váltakozása biztosítja a regény kompozíciós ritmusát. Rendkívül élesen szakítják azonban meg a narratív szöveget és feleslegesen oldják fel a gondolati-kompozíciós egységet azok a retorikus fejtegetések, amelyek a levelekben, párbeszédekben bukkannak fel. Feltételezhetően olyan írói szándékra vezethető vissza megjelenésük, amely valamilyen módon filozófiai, gondolati síkra igyekezett projektálni a hősök sorsproblémáit, emberi dilemmáit. Mivel azonban ezek a reflexiók a hősök közvetlen megszólalásaihoz tartoznak, még szembetűnőbb a tény, hogy sem nyelvileg, sem gondolatilag, sem stilisztikailag nem illeszkednek a kontextusba. Ha ezektől a pontosan elkülöníthető részekről eltekintünk, meg kell állapítanunk, hogy *A fattyú*, nyelvében, nyelvi logikájában, szókincsében, sajátos megnyilvánulása az újabb prózának, amely az argót nem nyelvi háttérként illeszti be, hanem az ábárzolt világ autentikus tartozékaként alkalmazza.

THOMKA Beáta

AZ ÁLTALÁNOS NYELVÉSZET IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Emil Benvenist: *Problemi opšte lingvistike*, Nolit, Beograd, 1975

Émile Benveniste-et azok között a nyelvészek között tartja számon a modern nyelvtudomány, akik kitartóan magukénak vallják az annyszor bírált saussure-i nyelvészeti alapelveket. Jakobsonnal, Kuryloviczsal és Martinet-vel együtt Benveniste is állhatatosan védelmezi Saussure tanait azokkal szemben, akik a múlt századbeli neves nyelvész elméleti rendszerének fő buktatóját a szinkronikus és a diakronikus vizsgálati mód éles elhatárolásában látják. Benveniste szerint a szinkronikus nyelvvizsgálat tárgya nem lehet kizárólagosan a statikus nyelvi rendszer, s a diakronikus nyelvvizsgálat tárgyát sem képezheti csupán a nyelvi dinamika. Nézete szerint a statikus és a dinamikus elemek egy-egy vizsgálódási módon belül is keveredhetnek, és keverednek is. E tényt különben az utóbbi évtized is igazolta, s Benveniste-nek és a hasonló nézeteket valló nyelvészeknek nem kis érdemük van abban, hogy a Saussure elméletében áthidalhatatlannak hitt szakadék egyre szűkül.